

21. YÜZYILDA 'MİLLİYETÇİLİKLER MESELESİ' ÜZERİNE (1)

DR. ERSİN DOYRAN

Referans için: Doyran, Ersin. "21. Yüzyılda 'Milliyetçilikler Meselesi' Üzerine (1)". İNSAMER Analiz, 28.03.2022.

 Analiz

"Ulusal devlet ulusun üyeleri olarak herkese eşit davrandığını iddia eder ve bu adillik ilkesi yalnızca bir grubun diğeri üzerindeki tiranlığını gizlemeye hizmet eder. Ulusun, ulusun tüm üyelerinin, aynı ruhla hareket etmesi gerekir. Farklılıklar bölücüdür ve bu nedenle vatana ihanettir."

'İyi'nin Siyaseti, 'Kötü'nün Siyaseti ve Ötesi

Milliyetçilik(ler), birbirinden çok farklı bağlamlarda kullanılsa ve anlaşılrsa dahi günümüzün hâkim politik-toplumsal paradigmasını oluşturmaya

devam ediyor. Fransız Devrimi'nden 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geride bıraktığımız yaklaşık iki buçuk asırda, kendisine yüklenen anlamlar ve misyonlar farklılaşmış olsa da milliyetçi jargonun temelinde yatan varsayımın pek değişmediğini söyleyebiliriz: 'biz' ve 'diğerleri' karşıtlığına dayanan; kötülüğün (evil ya da error) siyaseti karşısında, muğlak bir zeminde tanımlanmış, çoğu zaman verili kabul edilen ve homojen bir çoğunluğun aidiyetini ifade eden 'millî kimlik'/'millî çıkar' temelinde iyinin siyasetini egemen kılmak. Bir başka ifadeyle

iki zıtlık -‘biz ve onlar’; ‘iyi ve kötü’- üzerine kurulu ve varlığını bu zıtlıklar arası gerçek ve/veya kurgusal sürekli bir çatışma durumuna borçlu, söylem ve eylem düzeyinde kitlesel psiko-politik araçları yoğun biçimde kullanan hükümlanlığa mahsus buyurgan bir edayla karşı karşıyayız. Bir noktanın altını çizmek gerekiyor; kitlesel bir psiko-politikaya rağmen milliyetçi üst kadrolar ve programları çoğu zaman oldukça elitist bir karaktere sahiptir.

Bu yazı dizisinin daha başında genellikle birbirine karıştırılan iki politika yapım biçimi arasında bir ayrım yapmama izin verin. Bir yanda yukarıdan, birçok boyutu bilinçli olarak belirsiz bırakılmış bir politik program eşliğinde genelde anti-entelektüel bir yaklaşımla geleneksel, yozlaşmış yerleşik düzen (establishment) içerisinde mevcut parti politikalarına dâhil olarak gerçekte o düzenin dayanaklarını oluşturan milliyetçi elitler vardır. Buna karşılık diğer yanda çok çeşitli nedenlerden ötürü ve birbirinden çok farklı talepleri gündeme getirmek amacıyla böyle bir ‘program’ etrafında bir araya gelmiş geniş halk yığınları mevcuttur. Eğer ‘gerçek bir siyaset’ imkânını gözetiyorsak, düzenin bir parçası hâline çoktan gelmiş, hükümlanlığın ideolojik bir aracı olarak elitist bir milliyetçilik söylemi ve politikaları ile daha aşağılardan, dipten

gelen ve aslında yerleşik düzenin çürümüşlüğüne bir tür başkaldırı niteliği taşıyan, doğrudan eyleme dayalı bir halkçılığı birbirinden ince ve dikkatli bir çizgiyle ayırmamız gerekiyor. Bu ikincisi, dolaysız bir biçimde ‘demos’a, ‘toplumsal’ olana ve onun daha geniş ve çeşitli kesimlerine dayanması itibarıyla daha ‘demokratik’ olmayı gerekli kılar. Belki bu noktada pek çok siyaset bilimcinin hoşlanmayacağını tahmin etmemize rağmen, siyaset ve toplum kuramcısı, aynı zamanda post-kolonyal çalışmaların öncü isimlerinden Partha Chatterjee’nin konuyla ilgili yaptığı değerlendirmeye atıf yapmak faydalı olacaktır. Chatterjee bir yerde gayet cesurane bir biçimde şöyle der: “(...) popülizmin [halkçılığın] çağdaş dünyanın demokratik siyasetinin etkili bir biçimi olduğunu söylemeye varacak kadar ileri gideceğim. Çağdaş tarihin bu koşulu yaratan spesifik nedenleri olduğunu söylemeye gerek bile yok. Bu nedenlerin kapitalizm ve yönetimsellikle çok yakın bir ilişkisi var.” Bu bağlamda, *The Politics of the Governed: Reflections on Popular Politics in Most of the World* (2004) isimli eserinde de bölünemez bir hükümlanlık anlayışına dayanan homojen bir ‘ulus’ kavramı ile bir ülke üzerinde yaşayan nüfusu oluşturan çok çeşitli, heterojen ‘toplumsal’ kavramı arasında kilit öneme sahip bir ayrım yapar -ki bu ayrıma daha

sonra döneceğiz. Chatterjee'ye göre, bu iki kavram arasındaki bağ, modern politik rejimlerin geliştirdiği yönetim araçları ve teknikleri aracılığıyla kurulur. Söylemeye bile gerek yok; Chatterjee popülist politikaların, en azından belli durumlarda ve belirli biçimlerinin doğurabileceği potansiyel 'yıkıcı' tehlikelerin farkındadır. Fakat o, burada, yani yönetilenlerin siyasetinde, bir diğer ifadeyle sıradan insanların günlük siyasetinde, "istisnası olmaksızın her zaman mülk ve uzmanlık oligarşileri" olarak gördüğü modern demokrasiler içerisinde, yeni ve çoğu zaman doğaçlama siyasal pratikler ve mobilizasyon stratejileriyle oluşan bir direniş imkânı görmektedir.

***

'Siyasal'ın geleneksel kalıplara bağlı olarak, belirli çerçeveler ve sınırlar dâhilinde kurgulandığı otuz kırk yıl öncesine göre günümüzde artık hayli akışkan bir durumla karşı karşıyayız. Bu, elbette eski kalıpların bugünden yarına ortadan kalkacağı anlamına gelmiyor. Tarihsel süreç bir tür 'geçişkenlikler zinciri' oluşturarak akar. Eski ile yeni her zaman iç içe geçmiş olarak varlığını sürdürür. Milliyetçi söylemin (nationalist discourse) politik formu olan 'ulus' ve onun bölünmez, kayıtsız şartsız hükümranlılığının (egemenlik, sovereignty) politik örgütlenmesini ifade eden 'ulus-devlet'; genellemeler

yapmamıza olanak verecek birtakım önemli benzerliklerin varlığı kadar her bölgenin kendine has toplumsal-kültürel koşullarının belirli bir süreç içerisinde değişip dönüşmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte eski aidiyet ve bağlılıkların belki önemli bir kısmı, yeni bir aidiyet formu olarak kitlelere sunulan 'ulus' çerçevesi içinde farklı anlamlar kazanıp yeniden yorumlanarak varlıklarını devam ettirdiler. Milliyetçi liderler ve aydınlar, içerisinde nüfusun çok çeşitli dilsel, dinsel, etnik ve kültürel gruplarını barındıran 'halk' olgusunu, bütün yurttaşların 'eşit'liği ve aynılığı varsayımına dayanan, bütüncül (holistic) ve homojen bir 'ulus' tahayyülü ile özdeşleştirdiler. Bunun sonucunda parçalanamaz bir 'ulusal egemenlik' nosyonu, gerçek bir 'halk egemenliği' imkânının yerine ikame edildi. 'Halk'ı yaşayan ve hareketli, kompleks bir gerçeklik olarak düşünenecek olursak aslında onun kendi söz hakkını başkalarına devretmeye ne niyeti ne de rızası vardı. Ya da şöyle diyelim: Çoğu zaman onun ne düşündüğü sorulmadı bile. Dünyanın pek çok yerinde sömürgecilik sonrası kurulan post-kolonyal devletler öncelikle kendi halklarından bu tür homojen ulus inşalarına giriştiler. Ne var ki kısa süre zarfında, sömürgecilik karşıtı bağımsızlık mücadelesini de yürütmüş olan bu yeni yönetimlerle

geniş halk kesimleri arasında derin ayrılıklar ortaya çıktı. Büyük hoşnutsuzlukların olduğu durumlarda hükümransınıflar şiddete başvurmadan evvel kitlelerin rızasını kazanacak politik manipülasyonlara başvururlar. Kendilerini halkla özdeş gösterecek popüler bir söylem ve esas problemlerin üzerini örtecek popülist politikalar ilk anda devreye sokulacak manipülatif araçlardır. Böylece hükümransınıfların ve gücü onlarla paylaşan oligarşik yapının ideolojisi olarak yeni-milliyetçilik, 'gerçek bir siyaset' ve halkın siyasal katılım imkânını boğan, ideolojiler-üstü bir konum elde eder. Bu konum, hiçbir şekilde sorgulanması mümkün olmayan ve ulusun bütününden topyekûn bir hâlde huşu duygusuyla tam bir sadakat beklenen yüce bir konumu işaret eder. Elbette bu durumun sadece post-kolonyal devletlerde yaşandığını söylemiyorum. İleri derecede sanayileşmiş, kapitalist seçim demokrasilerinde geçmişten günümüze bu süreç çok daha incelikli ve karmaşık bir biçimde işlemektedir.

Anglo-liberalizmin öncü ismi John Stuart Mill şöyle yazmaktaydı (1862): "Farklı milliyetlerden oluşan bir ülkede özgür kurumların olması neredeyse imkânsızdır. (...) Ortak his paylaşmayan insanlar arasında, özellikle de farklı dilleri konuşuyorlarsa, temsili bir hükümetin işlemesi için gerekli olan

ortak bir düşünce var olamaz." Açıkça anlaşılacağı üzere, Mill'in kendi zamanından günümüze kadar, bugün artık tüm dünyaya yayılmış biçimiyle Batı Avrupa menşeli liberal/temsili demokratik ulus-devlet modeli ile 'milliyet(çilik)ler meselesi' arasında yakın ve doğrudan bir ilişki vardır. Şu anda Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olan 190'ı aşkın devletten büyük çoğunluğunun etnik ve kültürel açılarından homojen bir nüfusa sahip olmadığı bilinmektedir. O hâlde bu devletlerin nasıl olup da birer ulus-devlet olarak isimlendirildiğini ya da yeryüzünde en asgari bir tahminle 3.000'i aşkın farklı millet olduğu hesaba katıldığında BM'nin hangi milletleri temsil ettiği için bu isimle anıldığını sorgulamak meşru kabul edilmelidir. Ancak daha da önemlisi, bu uluslararası '-miş gibi yapmanın' arkasında yatan kurgu, yukarıda da işaret edilen aynı kurgudur. Biraz farklı ifadelerle tekrar edilecek olursa, sınırları öyle ya da böyle belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yaşayan heterojen nitelikte gerçek bir 'halk(lar)' topluluğu ile bu halk(lar) arasında baskın ve genelde çoğunluğu oluşturan bir tanesi üzerine kurulu homojen tek-'ulus' imgelemine/ tahayyülünü özdeşleştirmek. Bu kurgu, Avrupa tarzı -aralarındaki farklılara rağmen ister İngiliz liberalizmi isterse Fransız cumhuriyetçiliği modelinde olsun- liberal demokrasilerin

üzerine bina edildiği en temel varsayımdır. Buradaki demokratik hak ve özgürlükler ise öncelikle ve özellikle egemen ulusal topluluk ve bu topluluk içerisinde asimile olmayı başarabilmiş olanlar için tanımlıdır. Bunlar 'eşit'tirler. Diğerleri ise 'ulusal/bölgesel azınlıklar'ı oluştururlar. Fransız cumhuriyetçiliğinin daha radikal hükümler retoriğinde ise 'Cumhuriyetin değerleri' karşısında açık birer tehdit olarak kodlanırlar. Dünyanın pek çok yerinde nihai sonuç, 'iyi'nin siyasetini ve 'halkın/milletin egemenliği'ni temsil eden hükümler milliyetçiliğinin söylemi karşısında 'kötülüğün' siyaseti olarak 'etnik/ayrılıkçı/bölücü' milliyetçiliklerin meydan okumasıdır. Hükümler baskı ve şiddetin her türü, neticede kaçınılmaz olarak bir 'savaş hâli' doğuracaktır. Bugün tanıklık ettiğimiz ve birbirinden çok çeşitli söylemlerle meşrulaştırılmaya çalışılan çatışma, savaş ve işgallerin arkasında hükümlerlik sorunu ve onun bir uzantısı olarak 'egemen milliyetçilikler' meselesi yer almaktadır.

***

Tekrar küresel Güney'e dönelim. Klasik emperyalizm ve kolonyalizm sonrası dönemde Batılı modelin ithal edilmesiyle ortaya çıkan yeni 'ulus-devlet' buradaki toplumsal kesimleri ve özellikle madunları/alt sınıfları temsil etmede başarısızlığa uğrarken, bu durumun nedenlerini, de-kolonizasyonun başarısızlığında ya da tamamlanamamasında mı, radikal piyasacı kapitalist küreselleşme süreçlerinin hem devleti hem de zaten zayıf durumda olan (sivil) toplumsal yapıları tahrip etmesinde mi, yoksa tamamen iç dinamiklere bağlı gelişmelerde mi aramalıyız? İçinde bulunulan ağır çıkmazın, Üçüncü Dünya'da veya daha genel bir ifadeyle Batı-dışı dünyada - Batı'dakine çok benzer biçimde- 'milliyetçilikler meselesi'nin giderek tehlikeli bir hal almasında nasıl bir etkisi olabilir? Bu serinin ikinci yazısının esas problematiğini bu sorular oluşturacaktır.

SONNOTLAR

1. Elie Kedourie, Nationalism, (Londra: Hutchinson, 1960), s. 127.
2. Partha Chatterjee, "Ütopik ve Gerçek Zamanda Halk", 21. Yüzyılda Milliyetçilik-Teori ve Siyaset içinde, Elçin Aktoprak ve A. Celil Kaya (eds.), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), s. 32.
3. Partha Chatterjee, The Politics of the Governed: Reflections on Popular Politics in Most of the World, (New York: Columbia University Press, 2004), s. 27 vd.
4. Chatterjee, "Ütopik ve Gerçek Zamanda Halk", s. 39.
5. Bu konuyla ilgili olarak Orta ve Kuzey Avrupa'da milliyetçiliğin ve millî hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olan toplumsal ön koşulları karşılaştırmalı olarak analiz eden Çek tarihçi ve siyaset bilimci Miroslav Hroch'un alanında çığır açmış eseri için: Avrupa'da Milli Uyanış-Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi [Social Preconditions of National Revival in Europe], çev. Ayşe Özdemir [İstanbul: İletişim Yayınları, 2011 (1985, 1969-1971)].
6. Considerations on Representative Government'tan aktaran Ephraim Nimni, "Uluslar, Bölgesel Azınlıklar, Demokratik Teori ve Ulusal Kendi Kaderini Tayin Hakkı", 21. Yüzyılda Milliyetçilik-Teori ve Siyaset içinde, Aktoprak ve Kaya (eds.), ss. 175-209; alıntı için bk. s. 177.
7. Nimni, agm., s. 183.